

**НІТОЧКО І.І. «ОСТАННЯ ДЕПОРТАЦІЯ: ДО 60-РІЧЧЯ ПРИМУСОВОГО
ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1951 РОКУ». – ОДЕСА:
«ПРЕС-КУР'ЄР», 2011. – 240 с.**

Т.М. Пронь

Краєзнавчі дослідження відіграють важливу роль у формуванні історичної (колективної/суспільної) пам'яті та національної самосвідомості, зміцненні єдності сільської чи міської громад, посилюють людський вимір історії. У зв'язку з цим праця директора державного архіву Одеської області Івана Івановича Ніточки «Остання депортація: до 60-річчя примусового переселення 1951 року», що вийшла з друку в 2011 р. в археографічній серії «Праці державного архіву Одеської області» (том 30) має не лише пізнавальне та соціокультурне значення, але й наукове та практичне. За своїм характером, вона не є суто краєзнавчою, адже охоплює широкий спектр питань пов'язаних з переселенням / «депортацією» бойків з Польщі в 1951 році у південно-східні області України. Однак в центрі уваги автора здебільшого перебуває громада селища Маринове Березівського району Одеської області.

Півстоліття назад це село стало новою «малою батьківщиною» для значної частини його мешканців і справжньою Батьківщиною для їх нащадків. Віддаючи належне селу Устянове (сучасн. територія Польщі), як місцю походження, що назавжди залишилося в травмованій пам'яті односельців і, водночас, селу Маринове, як місцю постійного проживання, автор створює цікавий і неординарний образ минулого,

оповідає про співжиття переселених з місцевою громадою на Одещині. Такий підхід видається доцільним, адже дозволяє привести у відповідність «блукаючі образи малої батьківщини» у свідомості переселенців, окреслити шлях до порозуміння на ґрунті історії. Не секрет, що саме цей чинник до сьогодні некоректно використовують у суспільно-політичному житті.

Слід зазначити, що широкій громадськості практично невідомо про міждержавний обмін СРСР і Польської НР ділянками державних територій (і населенням) Дрогобицької області УРСР і Люблінського воєводства в 1951 р. Між тим, двостороння угода від 15 лютого переформатувала обрис України, докорінним чином змінила долі більш як 32-ох тисяч українського населення прикордоння, мешканців 42 сіл Західної Бойківщини, що потрапили в зону «відселення». Працівників нафтопромислових підприємств розселили в Івано-Франківській області, селян – у Донецькій, Миколаївській, Одеській та Херсонській.

Перш, ніж перейти до характеристики рецензованої праці, зазначимо, що її автор сам походить з родини переселених бойків, займає активну життєву позицію. Іван Іванович Ніточка виступив ініціатором встановлення та проєктантом пам'ятного знака щодо означення місця пам'яті про примусове переселення українців з території Польщі у 1951 році (с. Маринове, 2011 р.). Фото цієї споруди ілюструє титульну сторінку видання.

Історіографічним підґрунтям праці послуговували аматорські напрацювання Н. Кляшторної, В. Моця та Д. Петrenchко. В основу джерельної бази було закладено значну кількість документів із колекції центральних архівів України й Одеського обласного архіву, соціологічні напрацювання самого автора, усні історії переселенців і постійних жителів с. Маринове (22 нариси) та досить цікавий ряд візуальних джерел з власної колекції Ніточка. Вони засвідчують унікальність пласту регіональної субкультури бойків, що влилася в громаду Одещини, відтворюють їх різноманітне життя на прадавньому терені, природну красу й економічний потенціал території, що відійшла до складу Польщі. Водночас висвітлюють різні грані життя переселенців на Півдні України. У своїй сукупності вони забезпечили достовірність викладених історичних фактів і подій, зокрема щодо хронології, кількості переселених в Україну та на Одещину, географії розселення, труднощів забезпечення житлом, звитяжної праці в колгоспах області, особливостей соціальної та економічної адаптації тощо.

В авторській концепції причин примусового переселення бойків з Польщі у 1951 р. стрижневими є такі думки: 1) акція переселення несла в собі, перш за все, економічні складові, не зважаючи на те, що СРСР не мав виграшу в цьому питанні; 2) ініціатором обміну територіями виступив польський комуністичний уряд; 3) Сталін і Хрущов були головними особами зацікавленими у переселенні українців; 3) бойків переселяли не для того, щоб полегшити боротьбу з УПА та ОУН як часто говорять не обізнані люди. У цьому не було потреби. Націоналістичний рух не мав такої великої підтримки в Нижньо-Устрицькому районі, більш того у 1951 р. він пішов на спад. Польське населення призвичаївшись жити на рівнині, не мало великого бажання заселяти Карпатські гори (с. 5). Наведена аргументація мала б бути більш роз'яснена.

Значну частину праці Івана Івановича займає історія села Устянове, оповіді переселених про перші роки проживання / почасти виживання в нових умовах на Одещині та повсякденне життя. Ці міркування руйнують стереотипні уявлення громадськості про переселенців з Польщі. Автор визначає належне місце бойків у соціальній й етнічній структурі регіону, вагому роль у розбудові краю. Крім того, констатує найважливіше соціальне досягнення маринівської громади – подолання ментального розділу по лінії «свій-чужий». Ніточка схвально відзначає: «сьогодні вже нікого не ділять на місцевих і переселенців, усі живуть єдиною родиною». Разом з тим,

висловлює жаль з приводу втрати бойками етнічної самобутності, національної самоідентифікації.

Насамкінець зазначимо, що розглядувана праця є аматорською, тому як і будь яке інше дослідження такого типу не позбавлена певних недоліків. Звичайно це викликає потребу професійного переосмислення деяких положень, обережного використання матеріалу, однак, не зменшує її значення у висвітленні повоєнної історії України та Одеського регіону. В цілому рецензована книга дещо заповнює історіографічний та суспільний вакуум з означеної теми, сприяє закріпленню значущого для державницького існування України сегменту історичної (національної) пам'яті й консолідації суспільства, висвітлює кілька актуальних аспектів для подальших наукових досліджень істориків, етнологів і соціологів. Все вищезазначене актуалізує подібні дослідження в інших населених пунктах, підкреслює вагомє значення історичного краєзнавства для досягнення суспільної злагоди, стабільного розвитку України.